

Jiří Bahník: Krajané a problém identity v prostředí velkoměsta (Záhřebu)

Úvod

Na otázku nebo problém krajané identity zahraničních Čechů a jejího zachování je možno se dívat z různých aspektů. Je dobré, že toto téma přišlo na denní řád konference. Jako představitel české krajané komunity žijící v Záhřebu, hlavním městě Republiky Chorvatsko, pokusím se promluvit o tématice. Jde o můj názor z hlediska příslušníka menšiny a menšinového pracovníka, který působí v prostředí velkoměsta jako je Záhřeb, a v poměrech soudobé chorvatské společnosti.

Republika Chorvatsko je středoevropský a středomořský stát, povrchem 59. 594 km² pevniny, nebo úhrnem 88.073 km² pevniny a moře. Hlavním městem je Záhřeb. V roce 1992 Chorvatsko se stalo 178. členkou OSN, a v roce 2013 se stalo 28. členkou EU. Prezidentkou Republiky je Kolinda Grabar Kitarović. Dle sčítání lidu v roce 2011, v Chorvatsku žije 4.284.889 obyvatel. Z toho je 328.738 (7,68%) příslušníků jedné z 22 národnostních menšin. 9.641 lidí (0,22%) se při tom sčítání vyjádřili jako příslušníci české národnostní menšiny.

Hlavní město Záhřeb je umístěné ve střední kontinentální části Chorvatska, na svahu hory Medvednice a břehu řeky Savy, na povrchu 641 km². Záhřeb je správní, hospodářské, kulturní, dopravní a vědecké středisko státu. Je zvláštní teritoriální, správní a samosprávní jednotkou v ranku županství. Primátorem je Milan Bandić a předsedou Městského shromáždění Andrija Mikulić. Dle sčítání lidu v roce 2011 v Záhřebu žilo 790.017 obyvatel. Příslušníků národnostních menšin bylo 41.550 (5,26%), z toho Čechů 835. Je to 8,66% z úhrnného počtu Čechů v Chorvatsku a 0,11% z úhrnného počtu obyvatel města Záhřebu.

Kdy jsme přišli a kolik nás je

Dějiny Čechů v Záhřebu začínají současně s první písemnou zmínkou města, což znamená, že Záhřeb a záhřebští Češi mají společný „křestní list.“ V historických pramenech Záhřeb je poprvé zmiňován ve Feliciánově listině z roku 1134, jediném dokumentu, který dokládá založení Záhřebského biskupství. Podle této listiny zakladatel biskupství, uherský král Ladislav I., našel vhodného Čecha, muže cnotného života, který se jmenoval Duch a ustanovil ho pastýřem této Církve. Stalo se tak kolem roku 1094. Duch byl prvním Čechem žijícím v Záhřebu a Chorvatsku, jehož jméno známe.

O přítomnosti Čechů v oblasti Záhřebu již v raných dobách svědčí také jméno vsi Gornji a Donji Čehi – Horní a Dolní Čechy, které se nachází jižně od dnešního obvodu Záhřebu. V historických pramenech je poprvé uváděna jako villa Sechi (ves

Sechi) a terra Zechi (země Zechi), 1228 jako terra Boyemorum (země Čechů), 1257 jako terra populorum, qui dicuntur Chechy (země obyvatel, kteří se jmenují Čechy), a 1334 jako villa Chech (ves Čech). Uvedené názvy, zejména latinský terra Boyemorum, jasně odkazují na to, že obyvateli vesnice byli dosídleni Češi. Ti se časem jistě asimilovali a na český původ vesnice dnes odkazuje pouze její jméno.

V letech 1387 až 1437 Chorvatsku poprvé a naposled vládl Čech, Zikmund Lucemburský, syn Karla IV. Zikmund ustanovil záhřebským biskupem Čecha Jana Smila. A potom se Čechy objevují v Záhřebu znovu až v dobách, kdy osmanské výboje, po porážce u Sisaku (1593), ztráceli na síle, což umožnilo, aby se život v blízkosti vždy neklidné hranice vrátil do normálních kolejí. Zase se začala rozvíjet kultura a obchod.

Prvním ředitelem prvního záhřebského gymnázia, jež ho v roce 1607 zřídili jezuité, byl Čech Martin Slabyn. První chorvatské noviny *Ephemerides Zagrabieneses* (Záhřebské noviny), roku 1771, vydal Antonín Jandera. Jméno Čecha Bartola Felbingera je synonymem pro klasicistické - biedermeierský Záhřeb. Chorvatské národní obrození bylo do značné míry inspirováno českým národním obrozením a někteří záhřebští Češi se rovněž zapojili do obrozeneckého dění. V té době byla manželkou chorvatského bana Sofie Jelačić, původem moravská šlechtična.

Začínají modernizační procesy a etabluje se občanská společnost. Od roku 1850 do roku 1900 počet obyvatel Záhřebu stoupl z 14.258 na 57.000. Aby se mohl stát moderním velkoměstem, Záhřeb potřeboval kvalifikované dělníky a odborníky ze všech oborů, a těch bylo v Chorvatsku málo. Toto prázdné místo zaplnili mimo jiné i Češi, jejichž počet mezi lety 1851 až 1900 stoupl ze 129 na 955. Přistěhováním většího počtu Čechů vzniká v Záhřebu jakási česká kolonie. Postupem času lidé se začínají setkávat a uvědomovat si že tu jako Češi nejsou sami. Při posledním sčítání obyvatel v roce 2011 se, jako příslušníci Českého národa, vyjádřilo 835 lidí.

Založení českých spolků v Záhřebu aneb jak to začalo

V roce 1874, kdy v Záhřebu vznikají mnohé instituce a sdružení, jako třeba novodobá Univerzita, Lékařská komora či Chorvatský sokol, je také založeno první sdružení Čechů v Záhřebu i celém Chorvatsku, Česká beseda Záhřeb. Hlavní zásluhu za to má její zakladatel Josef Václav Frič. Tento někdejší revolucionář a bojovník za českou svobodu a samostatnost přišel do Záhřebu na pozvání bána Ivana Mažuraniće, aby se stal hlavním redaktorem novin *Agramer Zeitung*. Ustavující valné hromady 14. října 1874 se zúčastnili pozvané osobnosti veřejného života. Mezi nimi i primátor města Záhřeb, a městský zástupce August Šenoa, známý chorvatský spisovatel českého původu, který přítomné pozdravil v českém jazyce. Frič vyzval i Chorvaty, aby se také zapojili do činnosti Besedy a pomohli tak vztahy obou národů dále zlepšovaly.

V roce 1913 byl v Záhřebu založen další spolek s názvem Český vystěhovalec (později změnil název na Československou obec), který sdružoval úředníky, obchodníky, živnostníky a dělníky, jimž se nezamlouvaly poměry v Besedě. Zatímco se členové besedy navzájem oslovovali pane a paní, v Českém vystěhovanci bylo zavedeno oslovení „krajané,,“, které se i dnes užívá v Besedě. Prvním předsedou spolku byl městský zahradník František Jeřábek.

Začátkem první světové války byla činnost obou českých spolků v Záhřebu zakázána. Rakouskému režimu vadila jakákoliv slovanská vlastenecká činnost.

V roce 1937 oba spolky nastěhovaly do nově vybudovaného Českého národního domu. 10. června 1939 se konaly poslední samostatné valné hromady České besedy a Československé obce. Ihned poté se uskutečnila první řádná valná hromada Spojených spolků Česká beseda i Československá obec. S tím názvem spolek působil do roku 1982, kdy dostal název Česká beseda Záhřeb s podnázvem „spolek Čechů a Slováků“. Dnes spolek nese jméno Česká beseda Záhřeb.

Jak je tomu dnes – otázka/problém krajanské identity

V základních ustanoveních Ústavy Republiky Chorvatska je zapsáno:

„Vycházejíc z předložených historických faktů, všeobecně přijatých principů v soudobém světě a nezcizitelnosti, nedělitelnosti, nepřenosnosti a neopotřebitelnosti prav na samo určení a státní suverenitu chorvatského lidu, včetně i neporušeného práva na odštěpení a sdružování, jako základních podmínek pro mír a stabilitu mezinárodního zřízení, Republika Chorvatsko zřizuje se jako národní stát chorvatského národa a stát příslušníků národnostních menšin: Srbů, Čechů, Slováků, Italů, Maďarů, Židů, Němců, Rakušanů, Ukrajinců, Rusínů, Bosňáků, Slovinců, ČernoHORců, Makedonců, Rusů, Bulharů, Poláků, Romů, Rumunů, Turků, Vlachů, Albánců a jiných, kteří jsou její státní občané, jimž se ručí rovnoprávnost s občany chorvatské národnosti a uskutečnění národnostních práv v souladu s demokratickými normami OSN a státu svobodného světa.“ (Překlad do češtiny: J. Bahník)

Chorvatský sněm, roku 2002, schválil Ústavní zákon o právech národnostních menšin. V článku 5 tohoto zákona je definováno:

„Národnostní menšina, ve smyslu tohoto Ústavního zákona, je skupina chorvatských občanů či příslušníci tradičně žijí na území Republiky Chorvatsko a její členové mají etnická, jazyková, kulturní a/nebo náboženská specifika rozličná od ostatních občanů a přejí si to specifikum uhlídat.“ (Překlad do češtiny: J. Bahník)

Kromě těchto základních právních dokumentů, dále existují Zákon o použití jazyka a písma národnostních menšin, Zákon o výchově a vzdělávání v jazyce a písmu

národnostních menšin a jiné předpisy, které umožňují provedení Ústavou a Ústavním zákonem zabezpečených práv národnostních menšin.

To je zkrátka právní základ pro národnostní menšiny v Chorvatsku. Je také důležité podotknout, že se ve velké části, tyto předpisy používají i v praxi každodenního života. Kolik to bude v prospěch každé menšiny, kromě jiného, hodně závisí i o tom jak se menšina sama stará, aby svou aktivitu a organizaci přizpůsobila možnostem realizace zabezpečených práv pro své potřeby.

Anebo, v souvislosti s tématem této konference, jak pečuje o zachování své národnostní identity.

Otázka/problém identity

Základní otázkou Čechů žijících v Chorvatsku, respektive v Záhřebu, je:

Kdo jsem já?

Čech/Češka nebo Chorvát/Chorvatka. My, krajané z Chorvatska, ze Záhřebu odpovídáme, že jsme příslušníci české národnostní menšiny.

Svou českou identitu si hlídáme osobně, v rodinách, ale i organizovaně cestou českých školek a škol, vydavatelské činnosti v českém jazyce, sdružení občanů a rad a představitelů.

V Záhřebu za opěrné body zachování krajanské identity považujeme právě tyto důležité organizační složky: Českou besedu Záhřeb a Radu české národnostní menšiny města Záhřebu.

Česká beseda Záhřeb

Je založena 14. října 1874. Zakladatelem byl J. V. Frič (1829 - 1890), český vlastenec, publicista, politik a básník, v té době redaktor záhřebských novin *Agramer Zeitung*. Záhřebská beseda je nejstarším spolkem české menšiny v Chorvatsku a jeden z nejstarších v Evropě. Sídlí v Českém národním domě v Záhřebu. Členstvo činí příslušníci české menšiny, občané českého původu a přátelé Čechů (477 členů). Beseda je neziskové sdružení občanů, které pečuje o český jazyk, kulturu a tradice české menšiny v Záhřebu a Chorvatsku. Je členkou Svazů Čechů v Republice Chorvatsko se sídlem v Daruvaru. Svaz je zastřešujícím sdružením, do kterého jsou začleněné všechny české besedy v Chorvatsku (31), české základní školy (2), české školky (2) a Novinově vydavatelská instituce Jednota.

Od samého založení vedení a členstvo spolku za svůj základní cíl mají péči o český jazyk, kulturu a tradice, vlastně zachování české identity v chorvatském prostředí. Tomu cíli jsou přizpůsobené organizační složky spolku a různé kulturní akce a

projekty. Besední divadelní skupina se hrála první české divadlo Záhřebu v roce 1875. Dnes divadelní kroužek nese jméno zakladatele Josefa Václava Friče. Knihovna spolku byla založena v roce 1882. Dnes má téměř 10.000 svazků. Výuka v České doplňovací škole začala v školním roce 1922/1923. Od školního roku 2006/2007 je v rámci Ministerstva vědy, osvěty a sportu. Žáci základní a střední školy chodí na výuku předmětu Český jazyk a kultura Modelem C. Pro ty nejmenší je organizována školka – herna. Pro dospělé se konají kurzy českého jazyka. Již 59 let nepřetržitě vychází interní spolkové noviny *Spolkové zprávy* v českém jazyce. Kromě toho v Besedě působí folklorní skupina Jetelíček a školní folklorní skupina Záhřebské sluníčko, smíšený pěvecký sbor Bohemia, pěvecko - hudební skupina Lípa, sekce společenských tanců Polka a jiné skupiny. Úhrnem 17 skupin ročně připraví více jak 50 různých kulturních záměrů. Na ten způsob udržují krajanskou identitu.

Rada české národnostní menšiny města Záhřebu

Rada české národnostní menšiny města Záhřebu je představitelské těleso všech voličů občanů Republiky Chorvatska, kteří se v určité jednotce lokální / regionální samosprávy deklarovali jako příslušníci české národnostní menšiny. (Záhřeb – 835 v r. 2011). Je založena na základě Ústavního zákona o právech národnostních menšin (r. 2002) v srpnu 2003. Má 25 členů zvolených na mandát 4 roky. Právo volit členové rady mají voliči, kteří se do seznamu voličů zapsali jako Češi. Na posledních volbách v roce 2011 v Záhřebu bylo zapsáno 692. Rada je členkou Koordinace rad a představitelů české národnostní menšiny v Republice Chorvatsko a Koordinace rad a představitelů národnostních menšin města Záhřebu.

Abychom lépe porozuměli pozici těchto dvou krajanských organizačních útvarů, muže se konstatovat, že Česká beseda Záhřeb je sdružení občanů, kulturně – osvětový spolek, který pěstuje českou kulturu a hlídá tradice a Rada české národnostní menšiny města Záhřebu je instituce menšinové samosprávy, čí cílem je uhlídat, vylepšovat a chránit polohu české národnostní menšiny v Záhřebu, také zapojovat menšinu do veřejného života městské samosprávy.

V nakladatelství Rady doposud vyšlo 6 titulů v 9 knih, z toho 3 dvojjazyčně, v češtině a chorvatštině, a jeden film s názvem „Češi Záhřebu – Záhřeb Čechům“. Výbornou programovou spolupráci v oblasti kulturní a osvětové tvořivosti a vydavatelské činnosti a finanční podporou, kterou rada poskytuje, Česká beseda Záhřeb a Rada české národnostní menšiny města Záhřebu společně pečují o zachování krajanské identity. O tom jak se to daří, svědčí i statistický fakt - z 835 Čechů v Záhřebu 517 (62 %) vyjádřilo, že čeština je jejich mateřský jazyk.

Český národní dům

Český národní dům v roce 1937 vystavěla akciová společnost „Československý národní dům“, Záhřeb. Od roku 1937 do 1941 byl sídlem České besedy Záhřeb, Československé obce a Jihoslovansko – československé ligy v Záhřebu. Po dobu 2. sv. války byl dům zabrán okupačními silami, a po ukončení války znacionalizován. Teprve v roce 1996 byl Dům vrácen České besedě Záhřeb, v devastovaném stavu, tak že ho Beseda teprve v roce 1998 začala znovu používat pro svou kulturní a osvětovou činnost. Dnes je v něm sídlo České besedy Záhřeb, Rady české národnostní menšiny města Záhřebu, Nadace Rafaela Pávička a Chorvatsko české společnosti. Dům je místem setkání záhřebských Čechů a jejich přátel. Je také důležitým opěrným bodem zachování krajaňské identity v Záhřebu a okolí.

Záhřeb – velkoměsto – identita

Každé prostředí svým způsobem může působit na udržení identity. Velkoměsta v tom, kromě těch všeobecných společenských vlivů, mají také určité zvláštní vlivy. I když se může říci, že se Záhřeb o národnostní menšiny skutečně stará, přece se ne může vyhnout situacím, které jsou jistě přítomné v každém velkoměstě. Tyto situace se jeví jako negativní vliv. Pro českou menšinu v Záhřebu jsou to následující problémy:

- malý počet krajanů (835) mezi velikým počtem obyvatelů (kolem 800.000)
- krajaňské rodiny žijí jako osamělé ostrůvky v chorvatském prostředí
- pracovní a dopravní dynamika velkoměsta nenechává dostatečně volného času pro krajaňský spolkový život
- vzdálenost a dopravní překážky mezi místem bydlení a Českým národním domem
- bohatá a různorodá nabídka kulturních, zábavních, sportovních a jiných obsahů pro všechny generace, zvláště pro děti a mládež, zmenšuje zájem o krajaňskou a spolkovou činnost
- poměrně veliká vzdálenost od střediska krajaňského života v Chorvatsku (Daruvar a okolí)

Národnostní menšiny, které žijí v Záhřebu mají štěstí, že se město, jak na úrovni primátora a městské zprávy, tak i na úrovni zastupitelstva – Městského shromáždění Města Záhřebu, snaží vytvořit podmínky, aby se menšiny mohli úspěšně integrovat do chorvatské společnosti. Při tom skutečně zachovat vlastní identitu. V tom smyslu město má pozitivní vliv, a zde poukazujeme na některé nejdůležitější okamžiky:

- město umožňuje provedení Ústavního zákona o právech národnostních menšin materiální a finanční podporou práce rad a představitelů národnostních menšin
- změnami městské legislativy založen Výbor pro národnostní menšiny jako pracovní těleso Městského shromáždění Města Záhřebu
- představitelé menšin jsou informovaní a zapojení do všech segmentů městské samosprávy, které se týkají menšinových zájmů
- materiální a finanční podpora sdružením národnostních menšin, menšinovým kulturním akcím a projektům
- podpora osvětové činnosti - menšinové školy a školky pracují v rámci městských škol a školek
- primátor a městské služby skutečně pěstují multikulturní, multietnické a multikonfesionální ovzduší, v čem je město Záhřeb kladný příklad v evropských a také ve světových poměrech

Jak identitu uhlídat – perspektiva

Identita každé společenské skupiny si vyžaduje hodně námahy a vytrvalosti v okamžiku, kdy se buduje a ještě více když se pečuje o to, aby se udržela. Není to něco, co se samo sebou rozumí a když se jednou vybuduje, bude trvat na věčné časy. Identita národnostní menšiny, kromě na vlastní síle, závisí také o vztahu prostředí, v kterém menšina žije. Republika Chorvatsko a město Záhřeb jsou skutečně přátelským prostředím pro život a tvořivost národnostních menšin, které nabízejí možnosti uhlídání menšinové identity. Bez ohledu na to, jako příslušníci české národnosti menšiny, musíme se snažit:

- udržet tradiční péči o český jazyk a kulturu – českou identitu
- transformovat tradiční péči o identitu do soudobých podmínek
- zapojit mladé generace do krajanského života a umožnit jim rozvoj v soudobých podmínkách
- vytvářet podmínky pro udržitelný rozvoj
- zapojit se do multikulturních evropských projektů
- spolupracovat s partnery z Chorvatska a z České republiky
- umožnit větší přítomnost soudobé české kultury v Záhřebu a v Chorvatsku
- rozvíjet spolupráci hlavních měst Záhřeb – Praha

K tomu je nutná jednota, vytrvalost, dobrá organizace a mnoho, mnoho lásky a práce všech generací našich lidí a přátel.